

mer nye detaljer, men i den miljøkarakteristik, som den giver af den intellektuelle, nationalliberale overklasses levevis og tankegang, som dannede baggrunden for Hammerichs opvækst. Meget underholdende og interessant er hans beskrivelse af studieårene og hans tid som ingeniør i De forenede Stater, hvor han opholdt sig 1871-73. Den sidste del af bogen, og ikke den mindst interessante, beskæftiger sig med Hammerichs virke i Danmark. Han var bl.a. med i Kolindprojektet, senere var han stærkt interesseret i udbygningen af sukkerfabrikationsindustrien omkring Nakskov. Som ingeniør og borgerrepræsentant var han med til at præge planerne for Københavns nye hovedbanegård og Frihavnen. Som folketingsmand var det især forsvarssagen og de dansk-vestindiske øer, der havde hans interesse. Kort før sin død ydede han bidrag til grundlovsagens løsning. Det foreliggende værk er velskrevet og giver et levende billede både af forfatteren, hans samtid, dens problemer og opgaver.

Henrik Vedel-Smith

Allan Fridericia: *August Bournonville. Balletmesteren, som genspejlede et århundredes idealer og konflikter.* (Rhodos, 1979). 414 s.

Det nittende århundredes idealer og konflikter udsprang af revolutionens epoke. Antoine Bournonville blev født i Lyon den 19. maj 1760, hele 45 år før sønnen August. Lyon var ingen anonym provinsby: her blomstrede i senmiddelalderen humanismen, her dyrkede man livlige kontakter med Italiens teaterliv, opera og dans. Dramatikere og kunstnere søgte til byen, der fik et af Europas første trykkerier. Ikke mærkeligt, at en af Frankrigs berømteste balletmestre, Jean George

Noverre, satte sine skelsættende og revolutionerende handlingsbaletter op her i 1750'erne. De var udtryk for en groende modstand mod den enevældige konge med krav om demokrati og frihed. Antoine blev vidne til arrestationer og forfølgelse af fremstående balletdansere. Han var Noverres elev fra sit niende til fjortende år. Senere fandt han et fristed i England og var i ti år, »de ti lykkeligste år« i hans liv, balletchef hos Gustav III. Det nye og revolutionerende var, at Noverre og hans elever lagde hele ansvaret på balletmesteren: han blev hele værkets skabende kraftcentrum. August Bournonville overtog helt sin fars indstilling til dette og balletreformatorenes to hovedmotivkredse: dagligdagen og højdepunkterne inden for den klassiske digtning. Efterhånden som 1800-tallet skred frem, kom August Bournonville til at stå isoleret med sin overbevisning om balletdigteren som kunstværkets magiske kraftcentrum. Allan Fridericia har skrevet en letlæst og levende monografi om den internationalt berømte balletmester. Han gør et stort anlagt forsøg på at sætte den geniale danser og senere balletchef ind i en europæisk sammenhæng. Han har indsamlet et kolossalt kildemateriale i form af aviser, dagbøger, breve (B. efterlod sig en enorm korrespondance), erindringer, billeder, partiturer, sceneanvisninger og anmeldelser. Omhyggeligt redegør han for sine kilder i fyldige noter og henvisninger og vil med sin bog skabe et gedigent videnskabeligt værk – han vil ikke nøjes med en mere populær form, og han når også sit mål. Med forfatterens udgangspunkt er det naturligt, at han har hæftet sig ved det revolutionerende i tiden og de enkelte individers kamp mod enevælde og censur. Fridericia sørger for, at vi får alle kulisser med i billedet; Bournonville danser aldrig isoleret, baggrunden er

med hele tiden. Indgående skildrer han forhistorien: Det Kgl. Teater fik med Vincenzo Galeotti som leder sin egen identitet, revolutionsstemningen efter hændelserne i Paris og mordet på Gustav III skabte en friere atmosfære for alle udøvende kunstnere. August Bournonvilles liv strakte sig fra Napoleonstidens heltedyrkelse til en tid med kooperative sammenslutninger og en arbejderklasse med et eget politisk parti, Socialdemokratiet. Hans barndomshjem lå ved Knabrostræde, hans mor var faderens tyve år yngre husholderske, den svenskfødte Lovisa Sundberg. I Galeottis danseskole var han kammerat med Johanne Louise Heiberg; de fik begge af spanskkrøret, hvis læreren ikke var tilfreds. Det var et liv i det armod og den ringeagt, der prægede de danske danseres liv. Barndomsoplevelserne kom til at præge August i usædvanlig høj grad: personligt førte han hele livet en kamp for de underordnede og balletbørnene. Ved hjælp af dagbøgerne følger vi ham til Paris, hvor han fik sin uddannelse hos de kendte mestre Vestris og Gardel, derefter tog han til London, hvor han fik mange afgørende impulser. Bournonvilles store succeser i København, hans ægteskab med Helena Håkonsson fra Landskrona, skandalerne omkring ham og hans virke som iscenesætter skildres på baggrund af den accelererende industrialisering med den nye arbejderklasse. De enkelte balletter bliver analyserede, og bag alt ses Fridericias vilje til at levendegøre og gengive miljøet historisk korrekt. Bournonville skaber med »Valdemar«, »Cort Adeler i Venedig«, »Sylphiden« og »Aladdin« en ny form for dramatisk ballet med nye rytmer, med modedanse og folkedanse. Han giver Europa nye impulser og modtager selv indtryk på rejser til England, Frankrig og Italien, bliver naturalist og realist i sin kunst. Han

søger nye motiver fra historien, da han arbejder med »Erik Menved«, »Et folkesagn«, »Bellman«, »Soldat og Bonde« – han er på talrige gæstespil i Norge og Sverige. Revolutionen i 1848 bliver helt naturligt for Fridericia en afgørende, skelsættende begivenhed i August Bournonvilles liv. Han melder sig straks som soldat, men det bliver kun til et meget kort gæstespil, og han vender tilbage til teatret, nu som balletmester og koreograf, han danser ikke længere selv på scenen. Nøglen til hans virksomhed findes i dagbøgerne. Han følger levende med i de politiske og militære hændelser og komponerer efter 1848 i alt 24 balletter. »Kermessen« og »Brudéfærden i Hardanger« er gode eksempler på, at han er nået langt i sin realisme og sine naturalistiske studier. I hans overfyldte dagbøger møder man massevis af navne. Bl.a. kan man se, at Frederika Bremer har gjort et dybt indtryk på ham: hans kvindeskikkelser bliver mere og mere nuancerede i 1850'erne. En anden og mere ukendt side hos Bournonville behandler Fridericia også: hans sociale engagement. Familien flytter i 1849 til Christianshavn, og på nærmeste hold oplever han, hvad nød indebærer. Hans indtryk omsættes i praktisk hjælpearbejde, han aflægger besøg hos fattige familier og skriver artikler om forholdene, der resulterede i Danmarks første sociale byggeri. Kunstnerisk førte bl.a. dette til, at han tog skridtet fuldt ud og skabte en helt igennem realistisk ballet, som vi f.eks. kan se i »Fjeldstuen«; tre års virke i nabolandet gør, at man har betegnet ham som »Sveriges første moderne iscenesætter«. Allan Fridericia har givet sin bog store perspektiver. Alle kulturhistorisk interesserede vil have glæde af denne med stor stilistisk sans skrevne bog med sine fyldige noter og litteraturhenvisninger, smukke billeder samt ud-

mærkede fortegnelser over Bournonvilles samtlige værker. Godt nok er der mange løse ender, som forfatteren lader ligge, men her kan jo andre specialister spinde videre.

Michael Linton

Peter Anholm: *Sømandsliv og guldfeber. Erindringer fra verdenshavene, Australien og New Zealand 1854-1864*. (Historisk Samfund for Sønderjylland, Åbenrå 1981). 195 sider ill.

Efter 110 års skuffetilværelse er Peter Anholms erindringer blevet udgivet. Der er her ingen tale om i hast nedskrevne erindringer, men om en flere gange omskrevet beretning. Oprindeligt blev manuskriptet til i 1871, men senere omarbejdet henholdsvis i 1889 og 1906 for at skabe en mere flydende og detaljeret fremstilling. Den foreliggende fremstilling er fra 1906 bortset fra forordet (1871) og efterskriften (1900), der blev lavet som en tilføjelse til 1889-udgaven. Bogen giver i sin første del en kortfattet, men detaljeret fremstilling af det daglige liv, som de store sejlskibes sømænd levede. Om tiden som guldgraver, i bogens anden og tredje del, skildres det daglige trælse slid i jagten på guldet. Håb vekslede med skuffelser; det var kun de færreste beskåret at gøre det store fund. Styrken i denne del af bogen ligger i beskrivelsen af dagligdagen, det venskab og samarbejde, der ofte var mellem guldgraverne. Peter Anholm opgav tilværelsen som guldgraver og vendte hjem i 1864, to år før de store guldfund blev gjort, for at slå sig ned som landmand. Den foreliggende bog er et læseværdigt dokument med sine beskrivelser af vilkårene for datidens unge, som valgte søen og jagten på guldet som levevej.

Henrik Vedel-Smith

Birgit Nüchel Thomsen: *Industrielle foretagere på Tuborg 1873-1885. Kilder og studier*. (Selskabet til udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1980). 690 s.

Hovedpersonen i denne bog er den meget aktive industrimand fra sidste halvdel af forrige århundrede, Philip W. Heymann (1837-93). Han beskæftigede sig især med fremstilling og eksport af forædlede danske landbrugsprodukter, men han var også med til at grundlægge Tuborgs fabrikker 1873 sammen med C.F. Tietgen, G.A. Hagemann, Gustav Brock samt Rudolph Puggård. I en årrække besad han end- og aktiemajoriteten.

Virksomheden var fra starten stort anlagt og bestod foruden af et bryggeri for bajersk øl tillige af en svovlsyre- og gødningsfabrik samt et glasværk. I 1880 blev Heymann leder og formand for foretagendet, som han koncentrede om bryggerivirksomheden, idet han afviklede gødningsfabrik og glasværk.

Philip W. Heymann var en udpræget igangsætter eller entreprenør, som den type kaldes i den økonomisk-historiske debat. Entreprenørens betydning har i mange år tiltrukket forskngens opmærksomhed. Den østrigsk-amerikanske forsker Joseph A. Schumpeter (1883-1950) har som bekendt hævdet den innoverende entreprenørs fundamentale betydning for samfundets økonomiske og sociale udvikling, men også Karl Marx har interesseret sig for den store virksomhedsgrundlægger. Det er derfor naturligt, at udgiveren sætter Heymann ind i den forskningsdebat, og gennem kilderne ønsker hun, at læseren kan følge entreprenørfunktionen på et mikroniveau.

I en 80 sider lang introduktion sætter udgiveren kilderne: breve og papirer